

Anayasa Başlangıçlarında Anayasanın Felsefesi ve İdeolojisi

Mevlüt GÖL¹

GİRİŞ

Devletlerin temel kurucu belgeleri olan anayasalar belirli bir felsefesi ve ideolojisi olan metinlerdir. Bu temel metinlerin dayandıkları felsefe ve ideolojinin görünür kılındığı bölümler de anayasaların giriş kısmına konulan başlangıç bölümleridir. Başlangıçlar, çoğunlukla edebi bir üslupla yazılan, ülkenin tarihi arka planına, ulusun kökenlerine, kültürüne, ideolojisine ve inancına yönelik vurguları içeren metinlerdir. Bu metinlerin, anayasaların felsefesini ve ideolojisini vurgulamaya ilişkin nitelikleri, anayasa yapıcılar tarafından resmi birer manifesto olarak kullanıldıklarını da göstermektedir. Dolayısıyla anayasa yapıcılar, bu metinleri, yaptıkları anayasanın girişine yerleştirmek suretiyle devletin felsefe ve ideolojisini diğer devletlere, kurumlara ve kişilere resmen ilan etmiş olmaktadır.

Başlangıç metinlerinin muhtevalarında yer verilen ideolojinin türü toplumların tarihsel tecrübelerine, kültürel ve sosyolojik yapılarına göre farklılık gösterebilmektedir. Bu nedenle bazı ülkelerin anayasa başlangıçlarında Liberalizm şeklinde beliren ideoloji, bazılarında Sosyalizm/Marksizm şeklinde belirtilebilmektedir. Bazı ülkelerin anayasa başlangıçlarında ise Milliyetçilik ve Muhafazakârlık gibi ideolojilere

daha belirgin bir biçimde vurgu yapılabilmektedir. Başlangıç metinlerinin bir kısmında klasik ideolojilere nispeten daha yeni sayılan Feminizm veya Ekolojizm ideolojilerinin izleri de görülebilmektedir.

Bu çalışma esas olarak, anayasa başlangıçlarının anayasaların felsefesini ve ideolojisini nasıl yansıttıkları sorusuna bir cevap bulma çabasıdır. Bu çaba kapsamında başlangıç kavramı, başlangıç metinlerinin tarihsel gelişimi ve anayasalara başlangıç metni konulma nedenleri ele alınmış, felsefe ve ideoloji kavramlarına değinilmiş ve başlangıç örneklerinden yola çıkılarak günümüzde yürürlükte bulunan anayasaların başlangıçlarına hakim olan ideolojiler incelenmiştir.

Çalışmada, verili bir anayasanın maddi yapısı itibarıyla nasıl bir niteliği haiz olduğu sorusu zemininde yapılan sorgulama süreci sonucunda, bir başlangıç metninde yer verilen ifade ve kavramlardan elde edilen bulguların tümünden çıkarılan düşünce olarak anayasanın felsefesi ve yapılan sorgulamada elde edilen birincil bulgu olarak da, anayasanın ideolojisi konusu özellikle irdelenmeye çalışılmıştır.

Bir Kavram Olarak Başlangıç

Başlangıç sözcüğü, bir fiilin, bir işin, bir şeyin ilk kısmı, baş tarafı, giriş, önsöz,

¹ İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Anayasa Hukuku Ana Bilim Dalı Araştırma Görevlisi. İletişim; mevlut.gol@istanbul.edu.tr

mukaddime, gibi anlamlara gelmektedir.² Türkçe başlangıç sözcüğünün karşılığı olarak İngilizce’de genellikle “preamble”, “preface” veya “preliminary” Fransızca’da “préambule”, Almanca’da “präambel”, Arapça’da ise hukuk literatürümüze de geçen “dibace” sözcüğü kullanılmaktadır.³ Etimolojik olarak başlangıç kavramı günümüzde özellikle anayasalar veya uluslararası sözleşmeler gibi temel belgelerin girişine konulan, genellikle resmi ve üst düzey bir açıklamayı ifade eden metinler için kullanılmaktadır.⁴

Günümüz yazılı anayasaların büyük çoğunluğu yapılaş sebeplerini, dayandıkları temel görüşü, felsefeyi ve ideolojiyi açıklayan bir başlangıç metni ihtiva etmektedirler.⁵ Anayasa maddelerinin konusu, somut hukuki düzenlemeler iken, anayasa başlangıçları ise genel ifadelerle yer veren, olay ve olgularla ilgilenen ve anayasanın yapılaş hikâyesini anlatan me-

tinlerdir. Bu kısımlar çoğu zaman edebî bir üslupla yazılmakta ve anayasanın pozitif hükümlerinin yorumlanmasına ışık tutan ve ruhunu ortaya koyan bir nitelik taşımaktadır.⁶ Bu nitelikleri dolayısıyla başlangıç metinleri, anayasaların yapılmasına neden olan olay ve olguları, kurulması hedeflenen toplumsal sistemi ve toplum kesimlerini bir arada tutan ortak bağın temel unsurlarını açıklayan⁷, anayasaların ideolojilerinin yerleştirildiği⁸ ve anayasaların dayandıkları temel görüş ve ilkeleri ortaya koyan⁹ metinlerdir.

Yukarıdaki bilgilerden hareketle anayasa başlangıçlarının, ideolojik bir bakış açısının ürünü olan, kurucu iktidarın devlet yönetimine ilişkin politikasını belirleyen, milli-manevi duygulara hitap eden, edebi ve felsefi yanı ağır basan metinler olduğu ifade edilebilir.¹⁰

2 D. Mehmet Doğan, **Büyük Türkçe Sözlük**, Ankara, Vadi Yayınları, 2001, s. 136.

3 Zafer Gören, **Anayasa Hukuku**, Ankara, Yetkin Yayınları, 2011, s. 107.

4 Mehmet Merdan Hekimoğlu, “Federal Almanya Anayasası’nın Başlangıç Kısımına Karşılaştırmalı Hukuk Açısından Bir Bakış”, **Bahçeşehir Üniversitesi Hukuk Fakültesi Kazancı Hukuk Araştırmaları Dergisi**, s. 69-70, Mayıs-Haziran 2010, s. 120.

5 Beau Breslin, **From Words to Worlds Exploring Constitutional Functionality** Baltimore, The John Hopkins University Press, 2009, s. 49-50.

6 Ergun Özbudun, **Türk Anayasa Hukuku**, 17.bs., Ankara, Yetkin Yayınları, 2017, s.75; İlhan Arsel, **Türk Anayasa Hukukunun Umumi Esasları**, Ankara, Mars Mtb., C.1, 1965, s. 144; Yılmaz Aliefendioğlu, “Anayasal Normlar Hiyerarşisinin Temel Hakları Koruma İşlevi Türk Raporu”, **VIII. Avrupa Anayasa Mahkemeleri Konferansı**, Anayasa Mahkemesi Yayınları, No: 17, (edt.) 7-10 Mayıs 1990, C.II, Ankara 1990, s.27-36; Orhan Aldıkaçtı, **Anayasa Hukukumuzun Gelişmesi ve 1961 Anayasası**, 4.bs., Ankara, İÜHF Yayınları, 1984, s. 184; H. Nail Kubalı, **Anayasa Hukuku Dersleri**, İstanbul, İÜHF Yayınları, 1971, s. 123; Ozan Erözden, “Başlangıç ve Değiştirilemez Maddeler”, **Anayasa Kurultayı; Prof. Dr. Yılmaz Aliefendioğlu’na Armağan**, Ankara Barosu Yayını, 2010, s. 114; K.C. Wheare, **Modern Anayasalar**, İstanbul (Çev. Mehmet Turan), Değişim Yayınları, 1984, s. 66.

7 Levent Gönenç, “Siyasi İktidar Kavramı Bağlamında Anayasa Çalışmaları İçin Bir Kavramsal Çerçeve Önerisi”, **AÜHF**, Cilt 56, S.1, 2007, s. 150.

8 Mustafa Şentop, “Anayasa’nın İdeolojisi Kemalizm mi?” (Çevrimiçi) <http://www.anlayis.net/makaleGoster.aspx?dergiid=52&makaleid=658>, 2 Nisan 2018.

9 Bülent Tanör; Necmi Yüzbaşıoğlu, **1982 Anayasasına Göre Türk Anayasa Hukuku**, İstanbul, 13. bs., Beta Yayınları, 2013, s. 70.

10 Mevlüt Göl, **Karşılaştırmalı Hukukta Anayasa Başlangıçlarının Sembolik ve Hukuki Değeri**, İstanbul, On İki Levha Yayınları, 2017, s. 6.

Başlangıç Metinlerinin Tarihsel Kökeni

Bir devletin örgütlenişini, siyasi iktidarın el değiştirme biçimini ve bireylerin temel hak ve özgürlüklerini düzenleyen kurallar bütünü olan anayasalar,¹¹ devletlerin temel yapısını düzenleyen kuralları, resmi bir metin halinde birleştirme,¹² siyasi iktidarı meşrulaştırma,¹³ siyasi argümanları hukukileştirme ve siyasal sistemi kurumsal hale getirme işlevi gören metinlerdir.¹⁴ Dolayısıyla anayasalar, devlete kurulma, örgütlenme ve topluma siyasal işlem yapma kabiliyeti kazandıran belgeler olmaları dolayısıyla, hem siyasi faaliyetlerin kurallarını koymakta, hem de bu kuralların dayandığı temel felsefeyi belirlemektedirler.¹⁵ Anayasaların bu niteliği, belirli bir toplum felsefesini ve bu felsefenin nasıl ve hangi koşullar altında geçerli sayılabileceğine ilişkin usullerle eyleme dönüşebileceğini tespit eden belgeler olmalarını da sağlamaktadır.¹⁶

Anayasa başlangıçları, yazılı anayasaların ortaya çıkmaya başladığı on sekizinci yüzyıl sonlarına doğru anayasaların girişine konulmaya başlamıştır. Ancak başlangıç metinlerinin kökeni Platon'a

kadar götürülebilir. Platon, *Yasalar* isimli eserinde yasaların, başlangıç ve asıl yasa metni olmak üzere iki bölümden oluştuğunu belirtmiştir. Ona göre, her yasada mutlak surette bir başlangıç metni bulunması zorunlu olmayıp, hangi yasaya başlangıç konulacağına yasa koyucu tarafından karar verilmesi gerekir. Platon, iyi bir başlangıç metninin, karşılaşılabilecek yaptırımlar sebebiyle değil, iyi ve erdemli olduğu için kanunlara itaat edilmesi yönünde insanları ikna edici nitelikte olması gerektiğini belirtmiştir.¹⁷ Dolayısıyla Platon, başlangıç metinlerini, soyut ve edebi ifadeler içeren, herhangi bir hak yaratmayan ve pozitif hukukun ayrılmaz bir parçası olarak kabul edilmeyen, yasaları meşrulaştıran metinler şeklinde nitelemektedir.¹⁸ Roach'un "Platonik Başlangıçlar" olarak nitelediği bu tip başlangıçlar, insanları kanunlara itaat etme hususunda ikna edici işleve sahip olmalarının yanı sıra, şiirsel, sembolik ve duygusal bir anlatıma sahip olduklarından, akla hitap ettiği kadar, kalbe de hitap eden bir muhtevaları bulunmaktadır.¹⁹ Günümüzde yürürlükte bulunan anayasaların başlangıçları incelendiğinde, büyük çoğunluğunun Roach'un tanımladığı Platonik başlangıç

11 Erdoğan Teziç, *Anayasa Hukuku*, 21. bs., İstanbul, Beta Yayınları, 2017, s. 160;

12 Mehmet Turhan, "Anayasaya Aykırı Anayasa Değişiklikleri", *AÜHF Dergisi*, C.33, s.1, Y.:1976, s. 64; Ayrıca bkz.; Mehmet Turhan, "Anayasa ve Anayasacılık", *TODAİE Dergisi*, C.3, s.27, 1994, s. 5-11.

13 Levent Gönenç, "Siyasi İktidar Kavramı", s. 155.

14 Bakır Çağlar, *Anayasa Bilimi: Bir Çalışma Taslağı*, İstanbul, Kardeşler Matbaası, 1989, s. 20.

15 Zafer Gören, "Anayasa Koyan Erk ve Anayasa Değişikliklerinin Sınırları", *İTÜSB Dergisi*, Y.:8, s.16, Güz 2009, s. 2; Ali Rıza Çoban, *Anayasayı Değiştirme Yetkisi (Sınırları ve Denetimi)*, Ankara, Adalet, 2011, s. 9.; Osman Can, *Kurucu İktidar*, İstanbul, Alfa, 2013, s. 19.

16 Tarık Zafer Tunaya, *Siyasal Kurumlar ve Anayasa Hukuku*, İstanbul, Ekin Yayınları, 1982, s. 115.

17 Platon, *Yasalar*, Çev. Candan Şentuna; Safi'et Babür, İstanbul, Kabalıcı Yayınevi, 2012, s. 183-184.

18 Liav Orgad: "The Preamble in Constitutional Interpretation", *International Journal of Constitutional Law*, I-CON, (2010), Vol. 8, No. 4, 722.

19 Kent Roach, "The Uses and Audiences of Preambles in Legislation", *Mcgill Law Journal*, Vol. 47, 2001, s. 138-140; Orgad, "The Preamble in Constitutional Interpretation", s. 722.

tipine uygun olarak yazıldığı görülmektedir.

On sekizinci yüzyılın sonlarına gelindiğinde ise, modern yazılı anayasalara²⁰ hâkim olan temel felsefeyi ve ideolojik ilkeleri²¹ ilan eden bildiri²² niteliğindeki başlangıçların anayasa metinlerine konulduğu görülür. Dolayısıyla anılan zaman diliminde, devlet iktidarını sınırlı bir çerçevede oluşturmayı ve bireylerin hak ve hürriyetlerini yazılı, katı ve zor değiştirilebilen üstün kanunlarla güvence altına almayı amaçlayarak²³ başlayan anayasacılık hareketleri ile başlangıç kısımlarının ortaya çıkışı arasında da paralel bir ilişki olduğu ifade edilebilir. Zira anayasacılık tarihine bakıldığında, yazılı anayasaların yapılmaya başlandığı On sekizinci yüzyıldan günümüze kadar olan dönemde, ilk yazılı anayasa olarak kabul edilen 1787 tarihli Amerika Birleşik Devletleri (ABD) Anayasası da dâhil olmak üzere, anayasaların çoğunluğunda, başlangıç kısımlarına yer verilmiş olduğu görülmektedir.²⁴

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki dönemlerde anayasalara başlangıç kıs-

mı koyma usulü giderek yaygınlaşan bir gelenek haline gelmiş²⁵ ve yakın dönemde yapılanlar da dâhil olmak üzere, modern anayasaların çoğunda başlangıç kısımlarına yer verilmeye başlanmıştır. Bu dönemde yapılan 1946 Japonya ve 1946 Fransa, 1948 Güney Kore ve 1949 Almanya anayasaları gibi örneklerde başlangıç metnine yer verilirken, İtalya ve Danimarka gibi ülkelerin anayasalarına başlangıç konulmamıştır.²⁶ 2000 yılından günümüze değin ise, dünyada yürürlüğe giren 44 anayasadan sadece üç ülkenin anayasası (Katar, Somali ve Maldivler) başlangıç metni içermemektedir.²⁷

Genel Olarak Anayasalara Başlangıç Konulmasının Nedenleri

Anayasa başlangıçları incelendiğinde bazı anayasalarda başlangıç kısımlarının, dünyadaki diğer anayasalardan esinlenilerek²⁸ anayasa metinlerine konulduğu görülmekle birlikte, birçok başlangıç metninin, maddi özellikleri itibarıyla, belirli bir amaca yönelik olarak anayasaya konulduğu söylenebilir. Dolayısıyla, başlangıçların muhtevasında

20 Kemal Gözler, *Anayasa Hukukunun Genel Esasları*, 9. bs., Bursa, Ekin Yayınları, 2017, s. 69.

21 Tunaya, *a.g.e.*, s. 112.

22 Tekin Akilloğlu, "1982 Anayasası'nda Temel Hakların Genel Kuralları", *TODAY Dergisi*, C.1, s.5-6, 1984, s. 51.

23 Teziç, *Anayasa Hukuku*, s. 160; Gözler, *Anayasa Hukukunun Genel Esasları*, s. 71.

24 Göl, *Anayasa Başlangıçlarının Sembolik ve Hukuki Değeri*, s. 8.

25 Mümtaz Soysal, *Anayasaya Giriş*, 3. bs., Ankara, İmge Kitabevi, 2011, s. 225; Cem Eroğul, *Anatüzeve Giriş*, 11. bs., Ankara, İmaj Yayınları, 2010, s. 288.

26 Göl, *a.g.e.*, s. 8.

27 Wim Voermans; Maarten Stremmer; Paul Cliteur, *Constitutional Preambles A Comparative Analysis*, Cheltenham UK, Edward Elgar Publishing, 2017, s. 18.

28 Yüzbaşıoğlu, anayasalarda başlangıç metnine yer verilmesi usulünde ülkeler arasında etkileşim olduğu hususuna yönelik olarak şöyle bir tespitte bulunmaktadır: "1789 Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi'nin 1791 Fransız Anayasası'nın başlangıç kısmını oluşturmasından sonra, anayasalara başlangıç koyma düşüncesi gelişmiş ve İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Anayasalara bir başlangıç konulması adeta bir teamül haline gelmiştir". Bkz. Yüzbaşıoğlu, *Türk Anayasa Yargısında Anayasallık Bloku*, s. 116.

yer verilen siyasi, felsefi kavram ve ilkeler, anayasanın kurduğu siyasi, iktisadi ve toplumsal düzenin çerçevesini belirten ifadeler, vurgulanan tarihsel olaylar, esasında, başlangıçların anayasaya konulma nedenlerini de oluşturmaktadır.²⁹ Uygulamada, başlangıç metninde soyut olarak yer alan ilkelerin anayasanın çeşitli maddelerinde somutlaştırıldığı görülmekle birlikte, bu metinlerin anayasaların ruhunu, yani anayasaya hâkim olan ideolojiyi gösteren metinler olarak anayasalara konuldukları söylenebilir.³⁰

Devletlerin kuruluş belgesi ve organlarını düzenleyen en üst hukuk kuralları bütünü olarak anayasalar, önemli siyasi dönüm noktalarının görüldüğü savaş, devrim, darbe, yeni bir devletin kuruluşu gibi dönemlerde veya rejim değişikliğinin meydana geldiği durumlarda yapılmaktadır.³¹ Başlangıç metninin içeriğindeki ifadelerde, anayasaları yapan kurucu iktidarların bazı tarihsel olaylardan sonra oluşturdukları devlet düzeninin temel yasasını yaparken, kuruluş öncesinde yaşanan tecrübeleri, amaçlanan devlet sisteminin çerçevesini, benimsetilmek istediği ideolojiyi ve kendi fikirsellemlerine ilişkin felsefi ilkeleri, başlangıç kısımlarında kayıt altına almak veya ilan etmek istedikleri görülmektedir. Başlangıç kısmının şeklen varlığının yanı sıra, maddi özelliği-

le bir anayasada yer alması, anayasanın devlette birlik ve beraberliği tesis edici işlevi için ve anayasanın mekânsal ve zamansal olarak konumlandırılması için de büyük bir öneme sahiptir.³² Nitekim, Carl Schmitt ve C. F. Rudolf Smend de başlangıç kısımlarının bir ulusun siyasi birliğini ifade eden, toplumun bütünleşme süreçlerine ilişkin değerleri ortaya koyan bir işleve sahip olduğunu belirtmiştir.³³

Yukarıda belirtilen nedenlerle, özelden anayasanın yapıldığı ülkedeki vatandaşlara, genelde ise uluslararası alanda tüm dünya devletlerine, yapılan anayasanın ve kurulan devletin şekli, yapısal çerçevesi, kuruluş ilkeleri ve ideolojisi başlangıç metni gibi resmi ulusal bildiğe özelliğini haiz bir metinle açıklanarak devletin egemenliğini, bağımsızlığını ilan etmenin yanı sıra, bir ulusun tarihinde oldukça önemli bir dönüm noktası olan bu durumu resmi olarak tarihe kayıt düşme amacıyla da başlangıç metninin konulduğu ifade edilebilir.³⁴

Felsefe ve İdeoloji ile Anayasa Başlangıçları Arasındaki İlişki

Anayasaların belirli bir felsefe ve ideoloji çerçevesinde oluşturulan metinler oldukları hususuna yukarıda değinildi. Bu bakımdan felsefe ve ideoloji kavramlarına kısaca değinmek, anayasaların

29 Göl, *Anayasa Başlangıçlarının Sembolik ve Hukuki Değeri*, s. 52.

30 Yasemin Işıktaç, “Anayasanın İdeolojisi ve Başlangıç Bölümü İlişkisi, Sosyolojinin Yaşamla Dansı”, *Prof. Dr. Birsen Gökçe’ye Armağan*, s. 535.

31 Çoban, *Anayasayı Değiştirme Yetkisi*, s. 10.

32 Wolfgang Graf Vitzthum, “Anayasanın Şekli, Dili ve Üslubu”, *Anayasa Teorisi*, ed. Otto Depenheuer; Christoph Granberwarter, Çev. Elif Eren Koç, Ankara, Lale Yayınları, 2014, s. 390.

33 Aktaran; Justin O. Frosini, “The Role of Preambles in Establishing New Trends in Latin American Constitutional Law”, (Çevrimiçi) <http://www.juridicas.unam.mx/wccl/ponencias/13/224.pdf>, s. 3, 3 Nisan Kasım 2018.

34 Göl, *a.g.e.*, s. 53.

felsefesi ve ideolojisinin anlaşılabilmesine katkı sağlayacaktır.

Felsefe kavramlar aracılığıyla gerçekleştirilen sistematik bir kuramsal düşünme etkinliğidir. Esasında kavramsal, sistematik ve kuramsal düşünme, bilimin de ihtiyaç duyduğu bir etkinlik olsa da bilim, felsefeden farklı olarak, deney ve gözlemi temel yöntem olarak alır. Bilimin araştırma konusu, deney ve gözlem aracılığıyla bilgisi elde edilen nesnelere, yani olgulardır. Buna karşılık felsefe, asli olarak kavramlarla ilgilenmektedir. Felsefe için deney ve gözlem veri kaynağı olabilir, fakat bunlar doğrunun mutlak zorunlu kaynağı değildirler.³⁵

Felsefenin, *nedir?* sorusu ile varlığı sorgulamasından hareketle, bir anayasanın felsefesi konusu açıklığa kavuşturulabilir. Şöyle ki; verili bir anayasa metninin nasıl bir hukuki niteliğe sahip olduğu, hangi ideolojiyi esas aldığı, kim tarafından yapıldığı, hangi ilke ve değerleri temel aldığı ve diğer anayasa metinlerinden farklılıklarının neler olduğu gibi sorulara anayasa normlarının bütünü incelendiğinde bir cevap bulunabileceği gibi, bu soruların cevaplarına esas olarak başlangıç metinlerinde rastlanmaktadır. Gerçekten de anayasa başlangıçlarına bakıldığında, bir anayasanın bütünsel anlamda niteliği, yapılış sebepleri,

kurucuları, o anayasaya hâkim olan ilke, değer ve kavramların neler olduğu bu metinlerden anlaşılabilir.

Bir anayasanın maddi olarak nasıl bir metin olduğuna dair ilk bilgiyi vermesi bakımından anayasa başlangıçları anayasanın felsefesinin, yani anayasanın bir bütün olarak hangi düşünce temelinde şekillendirildiğine ilişkin bilginin edinilebileceği ve verili bir anayasayı anayasa kılan unsurların hangileri olduğuna yönelik sorgulamalarda ve o anayasa metninin “ne”liği üzerine düşünmeye başlama hususunda *prima facie* kaynak niteliğindeki metinlerdir. Sözelimi, ilk anayasa başlangıcı örneği olan 1787 tarihli Amerika Birleşik Devletleri (ABD) Anayasası’nın başlangıcına³⁶ bakıldığında, anayasanın felsefesinin ne olduğu, yani hangi sorulara ne şekilde yanıt verdiği görülebilir:

*“Biz Birleşik Devletler halkı, daha mükemmel bir birlik oluşturmak, adaleti tesis etmek, iç huzuru güvenceye almak, ortak savunmayı sağlamak, genel refahı arttırmak ve kendimiz ve gelecek kuşaklarımız için özgürlüğün nimetlerini korumak amacıyla işbu Amerika Birleşik Devletleri Anayasasını tayin ve tesis ediyoruz”*³⁷

Görüldüğü üzere ABD Anayasası’nın başlangıç metni, “ABD Anayasası na-

35 Raymond Wacks, **Hukuk Felsefesine Kısa Bir Giriş**, (Çev. Engin Arıkan), İstanbul, Tekin Yayınları, 2013, s. ix-x.

36 Muvaffak Akbay, “Amerika Birleşik Devletleri Anayasa Metinleri”, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C.7, S.1, 1950, s. 458.

37 1787 ABD Anayasası’nın başlangıcının İngilizce orijinal metni aşağıdaki gibidir; “*We the People of the United States, in Order to form a more perfect Union, establish Justice, ensure domestic Tranquility, provide for the common defence, promote the general Welfare, and secure the Blessings of Liberty to ourselves and our Posterity, do ordain and establish this Constitution for the United States of America*”. ABD Anayasası’nın başlangıç metni ve çalışmada ele alınan diğer başlangıç metinleri için <https://www.constituteproject.org/> sitesinden yararlanılmıştır.

sıl bir anayasadır? Hangi ideolojiye ve hangi ilkelere dayanmaktadır? Ulus için neyi amaçlamaktadır?” gibi soruların cevabı niteliğindedir. Anayasanın liberal bir ideolojiye ve özgürlükçü bir niteliğe sahip olduğu, bireyin hak ve özgürlüklerini koruduğu ve vatandaşların adil, müreffeh bir ülkede birlik ve beraberlik içinde yaşamasını amaç edindiği başlangıç metnindeki ifadelerden anlaşılmaktadır. Dolayısıyla ABD örneğinden yola çıkılarak bir anayasa başlangıcının madde olarak analiz edilmesine ilişkin faaliyetlerin, esasında anayasanın dayandığı temel felsefenin de ortaya konulması çabası olduğu ifade edilebilir.

İdeoloji ise, genel olarak siyasal ya da toplumsal bir öğreti kuran ya da yönlendiren düşünce, inanç ve görüşler sistemidir. İdeoloji bazen bir toplumda, bir döneme ya da bir sınıfa özgü inançların bütünü olarak tarif edilir. Bazen de bir toplumsal durumu yansıtan düşünceler dizgesi, insanların kendi varoluş koşulları ve ilişkilerinden doğan yaşam tarzları ile ilgili tasarımların bütünüdür.³⁸ Bu anlamda ideolojiler, insanların ya kabul ya da reddetmesi gereken değerleri, insanların sosyal, siyasal ve ekonomik hayata ilişkin ihtiyaçlarını karşılayacak ve menfaatlerine cevap verecek, gerçeğe uygun düzenlemeleri gösteren kavram, değer ve semboller dizisi olarak ifade edilebilir. İdeolojilerden hem belli faaliyetleri ya da düzenlemeleri meşrulaştırması hem de bireylerin belirli amaçlar etrafında toplanmasını sağlayarak onları birleştirmesi beklenir.³⁹ Yukarıda deği-

nildiği üzere, anayasa metinlerine hâkim olan ideolojiler de anayasa başlangıçlarında belirgin bir biçimde ortaya konulmakta, hatta başlangıç metinleri özellikle anayasanın ideolojisini ilan eden birer bildirge şeklinde yazılmaktadır.

Anayasaların İdeolojik Metinleri Olarak Başlangıçlar

Bir toplum, kendisini belirli bir şekilde tasavvur ettiği ve bu süreçte kendisine bir değer biçtiği zaman var olabilir. Bu tasavvur da genellikle ideoloji olarak bilinmektedir. Klasik ideolojiler, belirli bir toplumsal durumu, içinde bulunulan şartların çerçevesi olarak belirleyip, bu şartları gelecek öngörüsüne dayanan bir düşünce veya ideale yönelik olarak değiştirme işlevi üstlenirler. Gelecek öngörüsü ise, “Marksizm” gibi, bilimsel olarak temellendirilmiş ve açıklanmış bir özgürlük ve eşitlik etiği biçiminde tezahür edebilir veya “Turancılık” ya da “Nasyonal Sosyalist ırkçılık” gibi, mükemmel bir dünya veya belirli bir “ideal insan” örneğine yönelen ve duygusal olarak güdülenen bir hayalden ibaret de olabilir.⁴⁰

Anayasa metinleri, siyasal olanı hukukileştirerek normlar dizgesi haline getiren metinler olsalar da belirli bir ideolojiyi temel alan metinlerdir. Anayasa başlangıçları da ülkelerin anayasacılık geleneğinin özelliklerine ve anayasanın yapıldığı sosyo-politik ortamın niteliğine bağlı olarak, anayasa yapımcılarının, bazı siyasal ilke ve değerleri vurgulama ve benimsetme ihtiyacı hissetmelerinin

38 Işıқтаç, “Anayasanın İdeolojisi ve Başlangıç Bölümü İlişkisi”, s. 533.

39 Andrew Vincent, **Modern Politik İdeolojiler**, Çev. Arzu Tüfekçi, İstanbul, Paradigma Yayınları, 2006, s. 24.

40 Cristian Rumpf, **Türk Anayasa Hukukuna Giriş**, Çev. Burak Oder, Ankara, yy., 1995, s. 45.

veya bir ideolojik tercihi anayasaya yansıtma istemlerinin sonucunda ortaya çıkan metinlerdir.⁴¹ Bu nedenle anayasa başlangıçları, anayasanın geçerliliğini pekiştirmeyi sağlamak amacıyla ideolojik gerçekler ihtiva edebilmektedir.⁴² Dolayısıyla, anayasalara başlangıç metni konulmasının temel nedenlerinden birinin de, topluma belirli bir ideolojiyi veya siyasi bir değerler sistemini kabul ettirmek, dahası, bu ideolojinin/siyasi değerler sisteminin gelecek nesillere aktarılmasını sağlamak olduğu söylenebilir.⁴³

Devletlerin kuruluş süreçlerinde mutlak surette bir ideolojik arka plan bulunduğunu, kanaatimizce isabetsiz bir iddia olmaz. Dolayısıyla, toplumları yöneten en büyük siyasi güç⁴⁴ olan devletlerin ana kuruluş belgesi hükmündeki anayasalar, devleti kuran iradenin benimsediği ideolojiyi de yansıtabilmektedir. Anayasa Hukuku doktrininde anayasaların bu ideolojik dayanağı yukarıda da değinildiği üzere, “*anayasanın ruhu/özü*”⁴⁵ şeklinde nitelendirilmektedir. Kubalı’ya göre anayasanın ruhu, anayasalarda mündemiç olan objektif bir hukuk fikrinin ve bu fikrin dayandığı dünya görüşünün sembolüdür. Dolayısıyla her anayasanın gayesi, bu fikri ve dünya görüşünü devletin siyasi ve hukuki statüsünün temeli yapmaktır. Özellikle İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra oluşturulan

anayasalar bakımından, belirli bir ideolojinin ifadesi ve kalkını olmak gibi bir durum söz konusudur. Anayasanın ruhu ile anlatılmak istenen de anayasanın özünü teşkil eden bu hâkim ideolojidir.⁴⁶

Toplumları belirli bir amaç etrafında bir araya getirerek harekete geçiren, toplumsal mücadelelerinin tetikleyicisi olan siyasi bir ideal veya felsefe, başlangıç kısmındaki mevcudiyetiyle anayasanın temel ideolojisi ve devletin yönetim anlayışının fikri alt yapısı durumuna gelebilmektedir. Kurucuların, başlangıç kısımlarında belirli bir ideolojiyi vurgulamalarının amacı da, esasen, ideolojilerin bu niteliklerinden kaynaklanmaktadır. Zira kurucu iktidarın temel aldığı ideoloji doğrultusunda ortaya koyduğu ilke ve değerler zaman içinde toplumsal bir taban kazanabilmektedir.⁴⁷

Otoriter/totaliter sistemlerin egemen olduğu ülkelerde, toplumun ekserisi tarafından benimsenen ideolojik değerlerle, demokratik sistemlerin egemen olduğu ülkelerde benimsenen ideolojik değerler arasındaki farkın oluşmasında etkili olan önemli bir unsur, kurucu iktidarın temel aldığı ideolojik değerler bütünü ve yönetim anlayışının farklılığıdır.⁴⁸ Bu farklılık anayasa başlangıçlarında sarıh bir biçimde görülebilmekte ve Liberalizm, Sosyalizm, Muhafazakârlık ve Milliyetçilik gibi, klasik ideolojilerin yanı sıra, Ekolojizm ve Feminizm gibi

41 Mustafa Erdoğan, **Anayasa Hukuku**, Ankara, Orion Yayınevi, 2011. s. 95.

42 Vitztbun, “Anayasanın Şekli, Dili ve Üslubu”, s. 391.

43 Göl, **Anayasa Başlangıçlarının Sembolik ve Hukuki Değeri**, s. 75.

44 Eroğul, **Anatüze Giriş**, s. 6.

45 Kemal Gözler, **Anayasa Normlarının Geçerliliği Sorunu**, Bursa, Ekin, 1999, s. 46-62.

46 Kubalı, **Anayasa Hukuku Dersleri**, s. 102.

47 Göl, **a.g.e.**, s. 76.

48 Atilla Yayla, **Siyaset Teorisine Giriş**, 5. bs., İstanbul, Kesit Yayınları, 2012, s. 232

yakın dönemlerin ideolojileri de başlangıç metinlerine yansıyan ideolojiler olarak karşımıza çıkabilmektedir.

Başlangıç Metinlerinde Liberalizm'in Hâkimiyeti

Anayasacılığın temeli olarak kabul edilen liberalizm ideolojisinin, devletin mutlakiyetini ve merkezîyetçiliğini birey lehine daraltan, bireysel hak ve özgürlükleri tanımlayıp savunan ve bunları gerçekleştirmek için, bireyler arasında hukuksal sınırlar oluşturmayı öngören fikrîsel temelinin,⁴⁹ modern dönemde yapılan anayasa başlangıçlarının büyük bir çoğunluğuna sirayet etmiş olduğu görülmektedir. Liberalizm, “özgürlük”, “bireycilik”, “ilerleme” ve “hoşgörü” kavramları üzerine temellenen bir ideoloji olarak,⁵⁰ başta 1787 tarihli ABD ve 1958 tarihli Fransız anayasaları olmak üzere, günümüz yazılı anayasalarının başlangıç kısımlarının çoğunda yer almaktadır. Bireyin özgürlüğü ile toplumun özgürlüğü arasındaki denge üzerine kurulu olan liberal anlayış, günümüzün en yaygın özgürlük anlayışı olarak kabul edilmektedir.⁵¹

Devlet iktidarının birey lehine sınırlandırılması çabası olarak, modern dönem anayasacılık hareketleri, “sınırlı devlet”i (limited state) gerçekleştirecek

bir kurumsal düzenlemeyi amaçlayan liberal siyasi düşünceyle birlikte ortaya çıkmıştır.⁵² Günümüzde liberalizm denince, yukarıda sıralanan ilke ve değerlerin yanı sıra, “hukuk devleti”, “hukukun üstünlüğü”, “insan hakları” kavramları da akla gelmektedir.⁵³ Dolayısıyla liberal fikirlerden tamamen veya büyük bir oranda arındırılan bir anayasa, modern bir anayasadan beklenen işlevleri yerine getiremeyecektir.⁵⁴ Dünya genelinde yaygın bir kabul gördüğü için çoğu anayasa başlangıçlarında liberal ilkelere yer verilmekte ve bu ilkeler anayasal teminat altına alınmaktadır.

Modern yazılı anayasalara model teşkil eden 1787 tarihli ABD Anayasasının başlangıç kısmında liberal anlayışın benimsendiği, metinde yapılan vurgularından anlaşılmaktadır:

“Biz Birleşik Devletler halkı ..., adaleti tesis etmek, ... özgürlüğün nimetlerini korumak amacıyla, işbu Amerika Birleşik Devletleri Anayasasını takdir ve tesis ediyoruz”.

1958 tarihli Fransa Anayasası'nın başlangıç kısmında yer verilen; “Cumhuriyet, ... özgürlük, eşitlik ve kardeşlik ortak idealine dayanan ... yeni kurumlar sunar”⁵⁵ ifadeleriyle, özgürlük ve eşitlik gibi, liberalizmin temel ilkelerinin yanı

49 Fatmagül Berktaş, “Liberalizm”, **19. Yüzyıldan 20. Yüzyıla Modern Siyasal İdeolojiler**, ed. H.Birsen Örs, İstanbul, Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2014, s. 50-52; Benzer görüş için bkz. Yayla, **Siyaset Teorisine Giriş**, s. 36.

50 Vincent, **a.g.e.**, s. 34.

51 Abdurrahman Eren, **Özgürlüklerin Sınırlanmasında Demokratik Toplum Düzeninin Gereklere**, İstanbul, Beta Yayınları, 2004, s. 9.

52 Mustafa Erdoğan, **Anayasal Demokrasi**, 8. bs., Ankara, Siyasal Yayınları, 2010, s. 10.

53 Yayla, **Siyaset Teorisine Giriş**, s. 35-44.

54 Atilla Yayla, “Anayasacılık, Anayasal Demokrasi ve İdeolojiler”, **Liberal Düşünce Dergisi**, S.66, Bahar, 2012, s. 18.

55 1958 Fransa Anayasası'nın başlangıcı, para 2.

sıra, ülke içinde birlik, barış ve dayanışmayı sağlama amacına ve soydaşlık veya dindaşlık gibi, vatandaşları bir arada tutan değerlere gönderme yapan kardeşlik kavramına vurgu yapılmıştır. 1926 tarihli Lübnan Anayasası'na 1990 yılında konulan başlangıç kısmında ise, anayasada öngörülen ekonomik sistemin serbest girişime dayalı olduğu ve özel mülkiyetin benimsendiği açıkça belirtilerek liberalizmin temel dayanaklarından; bireysellik, özel mülkiyet ve serbest girişim vurgulanmıştır:

“... Ekonomik sistem bireysel girişimin ve özel mülkiyetin güvence altına alındığı ve serbest olduğu bir sistemdir.”⁵⁶

Benzer şekilde, 1995 tarihli Bosna Hersek Anayasasının başlangıç kısmında da insan onuru, özgürlük, eşitlik, pazar ekonomisinin teşvik edilmesi ve özel mülkiyetin korunması hususlarına yer verilerek, liberalizm ideolojisinin temel değerleri vurgulanmıştır:

“... İnsan onuruna saygıya, özgürlük ve eşitliğe, barışa, adalete, hoşgörüye ve uzlaşmaya dayanan, demokratik devlet kurumlarına ve çoğulcu bir toplum içinde en iyi barışçıl ilişki yöntemine hakkaniyetli usullere inanmış, pazar ekonomisinin teşviki ve özel mülkiyetin korunması vasıtasıyla ekonomik büyüme ve genel refahın ilerletilmesini arzulayan ...”⁵⁷

Örneklerden de anlaşılacağı gibi eşitlik, adalet, bireysel özgürlük, hukukun üstünlüğü, insan hak ve özgürlükleri gibi liberalizm ilkelerine, günümüz anayasalarının başlangıç metinlerinde belirgin bir biçimde yer verilmektedir. Bu kavramların yanı sıra demokratik devlet, hukuk devleti, kuvvetler ayrılığı gibi kavramlar⁵⁸ da liberal anlayışın benimsendiği anayasa başlangıçlarında öne çıkan kavramlardır.

Sosyalist Ülke Başlangıçlarında Sosyalist-Marksist İdeoloji

Liberalizm gibi, sosyalizm de bir ideoloji olarak Fransız Devrimi'nin sonrasında ortaya çıkmıştır.⁵⁹ Devrimci Sosyalizm de denilen Marksizm ideolojisi, üretim ilişkilerini, yasal ve siyasi üst yapıların temeli olarak kabul eder. Buna göre, üretim ilişkileri ya da insanların içinde buldukları maddi şartlar değiştiğinde sınıf ilişkileri ve siyasi ilişkiler de değişir.⁶⁰ Sanayileşmenin bir neticesi olarak ortaya çıkan işçi sınıfının ideolojisi olan sosyalizm, 20. yüzyıldaki gücünü, liberal kapitalist anlayışın adaletsizliklerine son verme iddiasını arkasına alarak kazanmıştır. Sosyalizm, liberalizmin aksine, ekonomik düzende birey yerine toplumu, özel yerine ise kamuyu önceleyen, üretim araçlarını toplumun mülkiyetine geçirmeyi amaçlayan bir düşünce sistemidir.⁶¹

Sosyalist anayasacılıkta, bireyin devlete karşı korunması, temel bir mesele

56 1926 Lübnan Anayasası'nın başlangıcı, para. (F).

57 1995 Bosna Hersek Anayasasının başlangıcı, para.1, 2, 3 ve 4.

58 Işıktaç, “Anayasanın İdeolojisi ve Başlangıç Bölümü İlişkisi”, s. 536.

59 Vincent, *Modern Politik İdeolojiler*, s. 133.

60 Vincent, *a.g.e.*, s. 144 ve 163.

61 Tunaya, *Siyasal Kurumlar ve Anayasa Hukuku*, s. 814-816.

değildir. Bu anlayışa göre, toplumun yapısı değiştirilerek birey yeniden tasarlanmakta ve özgür kılınmaktadır. Marksist rejimlerin anayasaları, anayasanın üstünlüğü ilkesini yerleştirmeyi değil, toplumun ulaştığı seviyeyi tespit etmeyi amaçlamaktadır.⁶² Dünya üzerinde kendisini sosyalist olarak tanımlayan ülkelerin anayasa başlangıçlarında sosyalizm ve komünizm vurgusunun yapıldığı görülmektedir. 1976 tarihli Küba Anayasası, bu anlamda örnek teşkil etmektedir:

“... insan ancak sosyalizm ve komünizm yönetiminde olduğu zaman; sömürünün, köleliğin, esaretin ve kapitalizmin bütün biçimlerinden kurtulmuş olduğu zaman tam bir insan onuruna ulaşabileceğinin ...”⁶³

1982 tarihli Çin Anayasası'nın başlangıç kısmında sosyalist ideoloji, mülkiyetin toplumsallığı, insanın sömürülmesinin reddi, sosyalist devrim ve proleter diktatörlük gibi, sosyalizmin ana ilkelerine gönderme yapılarak vurgulanmıştır:

“... Üretim araçlarının özel mülkiyetinin sosyalist dönüşümü tamamlandı, bir insanın başka bir insan tarafından sömürülmesi sistemi ortadan kaldırıldı ve sosyalist sistem tesis edildi. Demokratik halk diktatörlüğü işçi sınıfı öncülüğünde ve işçi ve köylülerin ittifakı üzerine kuruldu ...”⁶⁴

1991 tarihli Laos Anayasasının başlangıç kısmında ise sosyalizm, halkın

ulaşmayı amaçladığı bir ülkü şeklinde belirtilmiştir:

“... Ülkenin özgür olmasından beri geçen yıllar süresince halkımız, ülkenin inşası ve savunulması gibi iki stratejik görevi birlikte yürütüyorken, ... özellikle de sosyalizme doğru ilerlemek için gerekli şartları oluşturma ...”⁶⁵

Yukarıdaki alıntılardan da anlaşılacağı üzere, sosyalist sistemi benimsemiş olan ülke anayasalarının başlangıç kısımları, sosyalist devlet yapısının dayandığı temel siyasi, sosyolojik, ekonomik ve kültürel ilkeleri ihtiva edebilmekte, dolayısıyla, anayasanın ve devletin sosyalist düşünce sistemini benimsediğine ilişkin açık bilgiler sunmaktadır.

Başlangıçlar ve Muhafazakârlık

Anayasaların başlangıç kısımlarında vurgu yapılan ideolojilerden bir diğeri de Edmund Burke tarafından teorik çerçevesi çizilen ve “bir şeyi muhafaza etme, bozulmadan koruma” düşüncesine dayanan muhafazakârlık⁶⁶ olarak karşımıza çıkmaktadır.

Muhafazakârlık, çeşitli biçimlerde kendini gösteren bir ideoloji olarak bilinmektedir. Vincent muhafazakârlığı beşli bir ayrıma tabi tutarak “gelenekçi”, “romantik”, “ataerkil (paternalist, pederşahi)”, “liberal” ve “yeni sağ” muhafazakârlığı biçiminde sınıflandırmıştır. Yazara göre, en fazla vurguyu örf, adet ve gelenek kavramlarına yapan *gelenekçi* muhafazakârlık, en yaygın

62 Teziç, **Anayasa Hukuku**, s. 166.

63 1976 Küba Anayasası'nın başlangıcı, para. 16.

64 1982 Çin Anayasası'nın başlangıcı, para. 4.

65 1991 Laos Anayasası'nın başlangıcı para. 3.

66 Vincent, **Modern Politik İdeolojiler**, s. 85-90.

muhafazakârlık biçimidir.⁶⁷ Yazar daha sade, dini ve toplumcu duygularla dolu bir hayat tarzını benimseyen *romantik* muhafazakârlık anlayışının ise, liberal politik ekonominin, insan doğasına aykırı olduğu fikrine dayandığını ifade etmektedir.⁶⁸

Romantik ve gelenekçi muhafazakârlıkta örtülü bir biçimde var olan *ataerkil* muhafazakârlık biçiminin belirgin özelliği, yönetimi, kuşatıcı bir devlet faaliyeti olarak kabul etmesi ve hedefleri belirleyen, adaleti ve fırsat eşitliğini sağlayan âlicenap bir ataerkil form olarak tasavvur etmesidir.⁶⁹ Ekonomiyi önceleyen, “bireycilik, negatif özgürlük⁷⁰, bireysel haklar ve minimal hukuk devleti yönetimi” gibi klasik liberalizmin biçimsel ilkelerini benimseyen *liberal* muhafazakârlık da devlet müdahalesinin kaldırılmasını ve özelleştirmeyi temel alır.⁷¹ En problemli muhafazakârlık biçiminin, yeni sağ muhafazakârlığı olduğunu ileri süren Vincent, bu kategorideki muhafazakârlığın siyasi hedefinin, bireyi devlet düzenlemesinden kurtarmak, devlet ser-

vetini azaltmak, bütçe açıklarını ve pazar arzlarını denetlemek ve devlet tekel-lerini özelleştirmek olduğunu ifade eder. Bu anlayışın Liberal muhafazakârlıktan farkı, piyasa koşullarını daha fazla dikkate almasıdır.⁷²

Dünyanın değişik coğrafyalarında bulunan ülkelerin anayasaları incelendiğinde, geleneklerin saygıyla korunması ve yaşatılması konusunda arzu ve temenniler ihtiva eden ifadelerin başlangıç kısımlarında sıklıkla kullanılması dolayısıyla, muhafazakârlığın gelenekçi modelinin yaygın bir biçimde benimsendiği, anlaşılmaktadır.⁷³ Sözelimi, 1948 tarihli Güney Kore Anayasası’nın başlangıç kısmında muhafazakârlık vurgusu; “*Biz Kore halkı, muhteşem bir tarih ve kadim geçmişten gelen geleneklerin gururuyla ...*”⁷⁴ biçiminde yer almış, 1978 tarihli İspanya Anayasası’nın başlangıç kısmında; ... *İspanyolların ve İspanya halkının insan haklarını kullanımı, kendi kültürlerini, geleneklerini, dillerini ve kurumlarını koruma ...*”⁷⁵ ifadesiyle belirtilmiştir. Gelenek ve göreneklere be-

67 Vincent, *a.g.e.*, s. 98.

68 Vincent, *a.e.*, s. 99;

69 *A.e.*, s. 99-100; 1948 Güney Kore, 1962 Samoa, 1975 Papua Yeni Gine, 1978 Solomon Adaları, 1978 İspanya, 1979 Kiribati, 1980 Vanuatu, 1981 Palau, 1985 Guatemala, 1986 Tuvalu, 1987 Haiti, 1991 Burkina Faso, 1991 Ekvator Ginesi, 1992 Litvanya, 1992 Moğolistan, 1992 Fiji, 1993 Çek Cumhuriyeti, 1997 Eritre, 1997 Gabon, 2011 Macaristan, ve 2013 Zimbabve anayasalarının başlangıç kısımlarında, muhafazakârlık ideolojisinin belirtilen biçimlerinden, geleneksel, romantik ve ataerkil anlayışın temel aldığı değerlerin korunması, geliştirilmesi ve hayata geçirilmesi hususlarına vurgu yapıldığı görülmektedir.

70 Negatif özgürlük kavramına göre birey, faaliyetlerinde herhangi bir kişi veya kurumun engelleyici, keyfi müdahalesiyle karşılaşmadığı nispette özgürdür. Bu açıdan bakıldığında, siyasal özgürlük, insanların başkaları tarafından herhangi bir engellenmeye maruz kalmadan faaliyette bulunabilmesidir. Bkz. Isaiah, Berlin, “İki Özgürlük Kavramı”, Çev. Mustafa Erdoğan, *Liberal Düşünce*, Yıl 12, Sayı 45 - 46, Kış -Bahar, 2007, s. 72.

71 Vincent, *a.g.e.*, s. 102-103.

72 *A.e.*, 103-104.

73 Göl, *Anayasa Başlangıçlarının Sembolik ve Hukuki Değeri*, s. 82.

74 1948 Güney Kore Anayasası’nın başlangıcı, para. 1.

75 1978 İspanya Anayasası’nın başlangıcı, para. 4.

lirgin vurguların yapıldığı, 1979 tarihli Kiribati Anayasası'nın başlangıcında da; "... Kiribati'nin gelenek ve göreneklerini yüce bilmeye ve onları yüksekte tutmaya devam edeceğimizi ilan ediyoruz ..."76 ifadesine yer verilerek muhafazakâr bir anlayışın benimsendiği ortaya konulmuştur. 1992 tarihli Litvanya Anayasasının başlangıç kısmında da; "... Maneviyatını, yerli dilini, yazılı eserlerini ve geleneklerini korumuş olan ..."77 cümlesiyle muhafazakar anlayışı ihtiva eden bir ifade kullanılmıştır. Muhafazakâr anlayışı benimseyen bir diğer örnek de 2011 Macaristan Anayasası'nın başlangıcıdır. Genel itibarıyla değerlendirildiğinde, Macaristan örneğinde, ulusal ve kültürel değerlerle birlikte, ülkenin geçmişten beri sürdürülegelen geleneklerinin korunacağına yönelik vurgulara rastlanmaktadır:

*"Mirasımızı, eşsiz dilimizi, Macar kültürünü, Macaristan'da yaşayan ulusların kültürleri ve dilleriyle birlikte Karpat Havzasının doğal veya insan eseri olan bütün varlıklarını muhafaza etmeyi ve onlara katkıda bulunmayı taahhüt ediyoruz".*78

Görüldüğü gibi başlangıç metinlerinde geleneksel muhafazakâr anlayışın benimsendiğini gösteren ve ülkelerin

manevi, kültürel ve tarihsel değerlerine verdikleri önemi vurgulayan ifadelere yer verilebilmektedir. Anayasa başlangıçlarında yapılan bu vurgularla, ülkele- rin öz kültürlerinden kopmadan evrensel ilke ve değerleri hayata geçirme amacı güttükleri anlaşılmaktadır. Ayrıca, bu gibi vurgulamalarla toplumların ulusal kimliklerinin temel unsurları olan, dil, kültür ve gelenek gibi, önceki nesillerden devraldıkları mirası koruyarak gelecek nesillere aktarmak suretiyle ulusal kimliği, ulusal bilinci, ulusal kültür ve geleneklerini sürekli olarak yaşatmayı hedefledikleri ifade edilebilir.

Başlangıçlarda Milliyetçilik

Anayasa başlangıçlarında dikkat çeken ideolojilerden bir diğeri de milliyetçiliktir. Milliyetçilik ideolojisinin, insanları bir arada tutan, onların bir millet olarak anılmasını sağlayan ve belirli amaçlar etrafında bir araya getiren bazı ortak maddi-manevi değerleri yüceltme esasına dayanan bir fikri alt yapıya sahip olduğu söylenebilir. Nitekim millet kavramı da genel olarak belirli insanlar arasında bağlılığa ve sevgiye vesile olan ortak bir ırka, tarihe, kültüre ve dile sahip olmayı ifade eder.⁷⁹ Egemenlik gücünü kullanan bir unsur olarak millet fikri, İngiltere'de ortaya çıkmış olmakla bir-

76 1979 Kiribati Anayasası'nın başlangıcı, para. 4.

77 1992 Litvanya Anayasası'nın başlangıcı, para. 5.

78 2011 Macaristan Anayasası'nın başlangıcı, para. 8.

79 Vincent, **Modern Politik İdeolojiler**, s. 381; Vincent'in açıkladığı anlamıyla millet kavramı, genel bir tanımlama çabasının ürünü olarak belirlemektedir. Zira millet kavramı literatürde, "objektif millet anlayışı" ve "subjektif millet anlayışı" olmak üzere iki biçimde tasnif edilmektedir. Buna göre "ırk", "din", "dil" gibi unsurlardan kaynaklanan bağlarla bir araya gelen insan topluluğundan oluşan millet olgusu, objektif millet anlayışını ifade ederken; Fransız milliyetçiliğinin önemli düşünürlerinden Ernest Renan'ın öncülüğünü yaptığı ve milleti oluşturan unsurların ortak tarih, hatıra, amaç, ideal, istikbal, mücadele ve ülkü birliği gibi manevi bağların olduğu fikrine dayanan anlayış ise subjektif millet anlayışını ifade etmektedir. Bkz. Gözler, **Anayasa Hukukunun Genel Esasları**, s. 157-158; Ayrıca bkz. Ernest Renan, **Ulus Nedir?**, Çev. Gökçe Yavaş, İstanbul, Pinhan Yayınları, 2016, s. 33-53.

likte, siyasi bir hareket olarak milliyetçiliğin kökenlerinin, Fransız Devrimi'ne dayandığı söylenebilir.⁸⁰

Anayasa başlangıçlarının hatırı sayılır bir çoğunluğunda, millet kavramında mündemiç olan ortak dil, kültür ve kimlik vurgusunun yapıldığı görülmektedir. Milliyetçilik anlayışının, ulusal kültür, dil ve kimlik üzerinden vurgulandığı başlangıç metinlerine bir örnek olarak yukarıda muhafazakârlık bahsinde değinilen 1978 İspanya Anayasası'nın başlangıcı gösterilebilir. İspanya örneğinde yer verilen; İspanyolların ve İspanya halkının ... kendi kültürlerini, geleneklerini, dillerini ve kurumlarını koruma ...⁸¹ ifadesiyle, ulusal değerlerin öneme dikkat çekilmiş ve bu değerlerin korunacağına ilişkin taahhütte bulunulmuştur. Görüldüğü üzere, İspanya örneğinde vurgulanan hususların milliyetçi-muhafazakar bir temele dayandığı görülmektedir.⁸² Yine muhafazakârlık bahsinde ele alınan 1992 Litvanya Anayasası'nın başlangıcında yer verilen; "*Maneviyatını, yerli dilini, yazılı eserlerini ve geleneklerini korumuş olan;*"⁸³ ifadesiyle ulusal dil ve geleneklere vurgu yapılarak İspanya örneğine benzer şekilde milliyetçi-muhafazakâr bir anlayışın benimsendiği ortaya konulmuştur.

Bazı anayasa başlangıçlarında milliyetçilik ideolojisi bir kavram veya ilkesel bir değer olarak da anılmıştır. Örneğin, 1972 tarihli Bangladeş Anayasası'nın

başlangıç kısmında; "... *milliyetçilik, ... yüce ideallerinin teminat altına alınması, anayasanın temel ilkeleri olacaktır*"⁸⁴ biçiminde milliyetçilik devletin temel ilkelerinden birisi olarak vurgulanmıştır. Öte yandan, bazı anayasaların başlangıç metinlerinde milliyetçilik, ülkede baskın olan ırka özgü bir ideoloji olarak belirtilmiştir. Bu tip başlangıçların bulunduğu anayasalar, genellikle Arap ülkelerinin anayasaları olarak öne çıkmaktadır. Nitekim 1962 tarihli Kuveyt Anayasasının başlangıç kısmında yer verilen; "...*bu ulusun, Arap milliyetçiliğini takip ederek dünyaya medeniyeti ve barışı sunmakta rol oynayabileceğine olan inançla;*"⁸⁵ ifadesiyle Arap milliyetçiliği vurgusu yapılmıştır. Arap tarih, kültür ve geleneğinin övgüyle dile getirildiği 2012 tarihli Suriye Anayasası'nın başlangıç kısmında da Arap milliyetçiliği; "*Suriye Arap Cumhuriyeti, sahip olduğu Arap kimliğiyle gurur duyar ...*" ve yine; "... *Suriye, Arap milliyetçiliğinin çarpan bir kalbi olarak önemli bir siyasi konum işgal etmiştir ...*"⁸⁶ ifadeleriyle keskin biçimde vurgulanmıştır.

Cumhuriyet döneminde yapılan 1961 ve 1982 Türkiye anayasalarının başlangıçlarında da milliyetçiliğin ideolojik olarak benimsendiği görülmektedir. 1961 Anayasası'nın başlangıç kısmında milliyetçilik ideolojisi, muhtevasına ve amacına da değinilerek, belirgin bir biçimde ifade edilmiştir:

80 İnci Özkan Kerestecioğlu, "Milliyetçilik", *Modern Politik İdeolojiler*, s. 329-330.

81 1978 İspanya Anayasası'nın başlangıcı, para. 4.

82 Göl, *Anayasa Başlangıçlarının Sembolik ve Hukuki Değeri*, s. 84.

83 1992 Litvanya Anayasası'nın başlangıcı, para. 5.

84 1972 Bangladeş Anayasası'nın başlangıcı, para. 2.

85 1962 Kuveyt Anayasası'nın başlangıcı, para. 4.

86 2012 Suriye Anayasası'nın başlangıcı, para. 2 ve 4.

*“Bütün fertlerini, kaderde, kıvançta ve tasada ortak, bölünmez bir bütün halinde, millî şuur ve ülküler etrafında toplayan ve milletimizi, dünya milletleri ailesinin eşit haklara sahip şerefli bir üyesi olarak millî birlik ruhu içinde daima yüceltmeyi amaç bilen Türk Milliyetçiliğinden hız ve ilham alarak ...”*⁸⁷

1961 Anayasası'nın başlangıcının yukarıda alıntılanan bölümünden anlaşılacağı üzere, ortak manevi değerlere, ortak ilke ve ideallere vurgu yapılarak tanımlanan ve “Türk Milliyetçiliği” biçiminde belirtilen bu anlayış, 1982 Anayasası'nın başlangıcında dönüşüme uğrayarak “Atatürk Milliyetçiliği” haline gelmiştir:

*“Atatürk'ün belirlediği milliyetçilik anlayışı... doğrultusunda;”*⁸⁸

*“Hiçbir faaliyetin Türk millî menfaatlerinin, Türk varlığını, ... Türklüğün tarihi ve manevî değerlerinin, Atatürk milliyetçiliği, (...) karşısında korunma göremeyeceği ...”*⁸⁹

Görüldüğü üzere, 1982 Anayasası'nın başlangıç metninin 1. ve 5. paragraflarında belirgin bir biçimde Atatürk milliyetçiliği ve Türklük vurgusu yapılmak suretiyle anayasanın temel ideolojisi ortaya konulmuştur. Metnin 7. paragrafında ise anayasanın esas aldığı milliyetçiliğin mahiyetini açıklayan ifadeler yer verilmiştir:

“Topluca Türk vatandaşlarının millî gurur ve iftiharlarında, millî sevinç ve keuderlerde, millî varlığa karşı hak ve ödev-

*lerde, nimet ve külfetlerde ve millet hayatının her türlü tecellisinde ortak olduğu, birbirinin hak ve hürriyetlerine kesin saygı, karşılıklı içten sevgi ve kardeşlik duygularıyla ve “Yurtta sulh, cihanda sulh” arzu ve inancı içinde, huzurlu bir hayat talebine hakları bulunduğu;”*⁹⁰

Yukarıda yer verilen örnekler, milliyetçilik ideolojisinin, başlangıç metinlerinde yer bulan temel ideolojilerden biri olduğunu göstermektedir. Esasen, her toplumun kendi ulusal kimliğini ve kültürüne özgü değerlerini yüceltmesi kabul edilebilir bir durumdur. Fakat, belirli bir etnik gruba dayalı milliyetçilik anlayışının bir takım olumsuz sonuçlara sebep olma riski taşıdığı söylenebilir. Zira anayasa gibi dili, üslubu ve muhtevasıyla toplumun her kesimini kuşatması gereken en temel hukuki belgede, ülkede baskın grup olsa da, belirli bir etnik grubun yüceltilmesine yönelik ifadeler, belirtilen gruba mensup olmayan vatandaşların anayasayı ve vatandaş oldukları devleti benimsememelerini güçleştirebilecek ve devlet tarafından dışlandıklarına ilişkin düşüncelerin oluşmasına yol açabilecek, vatandaşlar arasında toplumsal barışın tesis edilmesi bakımından da olumsuz sonuçlar doğurabilecektir. Bu nedenle, devletin dayandığı temel ilke ve değerlerin ilan edildiği birer bildirge metni olan başlangıç metinleri düzenlenirken, ırk milliyetçiliği gibi, belli bir toplumsal kesime hitap eden ideolojilere yönelik kesin ve katı ifadelerden kaçınılmasının daha isabetli bir yöntem olacağı ifade edilebilir.

87 1961 Türkiye Anayasası'nın başlangıcı para. 3.

88 1982 Türkiye Anayasası'nın başlangıcı, para. 1.

89 1982 Türkiye Anayasası'nın başlangıcı, para. 5.

90 1982 Türkiye Anayasası'nın başlangıcı, para. 7.

Başlangıçlarda Feminist Eğilimler

Feminizm, esas olarak kadın ile erkek arasındaki iktidar ilişkisini değiştirmeyi amaçlayan siyasi bir hareket olup, cinsler arasındaki ilişkiyi aile, eğitim ve çalışma hayatının yanı sıra siyasi, kültürel ve tarihsel alanlara kadar geniş bir yelpazede sorgulayan bir ideolojidir.⁹¹ Kadınlara maruz kaldığı baskının mahiyetinin incelenmesine ve kadınların her alanda desteklenmesine işaret eden⁹² feminizm ideolojisi açısından, özellikle eşitlik kavramının, kadın-erkek tüm bireyleri kapsayan evrensel bir ilke olarak kabul edilmesi oldukça önemli bir husustur.⁹³ Kadın haklarının tanınması ve korunmasına yönelik küresel düzeyde yaşanan olumlu gelişmeler anayasalara, dolayısıyla, başlangıç metinlerine de yansımıştır. Başlangıç metinlerinin çoğunda eşitlik kavramı devletlerin benimsediği önde gelen ilke ve değerlerden biridir. Dolayısıyla kadın-erkek eşitliğine ve kadınların erkeklerle aynı hak ve özgürlüklere sahip olduklarına, hatta pozitif ayrımcılığa tabi olduklarına yönelik kurallar, birçok anayasa metninde maddelerde düzenlenmektedir. Ancak, kadın-erkek eşitliğine ilişkin ifadelerin, anayasaların ideolojisini ve dayandığı temel ilkeleri ortaya koyan başlangıç

metinlerinde özellikle vurgulanması, bu metinlere feminist bir yaklaşımın yansıtıldığı kanaatini doğurmaktadır. Bu bağlamda, gelişmekte olan ve kadın hakları ihlallerinin fazlaca olduğu Demokratik Kongo Cumhuriyeti⁹⁴ gibi ülkelerin anayasa başlangıçları özelinde, kadın haklarının savunulmasını ve dayanağı ne olursa olsun kadınlara yönelik ayrımcılığın ortadan kaldırılmasını esas alan feminizm ideolojisinin temel kavramlarına gönderme yapıldığı ifade edilebilir.

2005 tarihli Demokratik Kongo Anayasası'nın başlangıç kısmı, kadın haklarının önemsendiğini ortaya koyması bakımından önemli bir örnektir. Bu örnekte, 1979 tarihli Uluslararası Kadın Hakları Sözleşmesi'ne vurgu yapılmaktadır.⁹⁵ Başlangıç metninde; "... *Birleşmiş Milletler'in ... özellikle kadın ve erkeklerin ülkede ve kurumlarda eşit temsiliyi amaçlayan sözleşmelerine bağlılığımızı teyit ederek;*⁹⁶ biçimindeki ifadeyle bu vurgu yer almıştır. Bazı ülkelerin anayasa başlangıçlarında erkeklerle birlikte kadınlar da anılarak kadın-erkek eşitliği zımnen vurgulanmıştır. Örneğin; 2008 tarihli Ekvator Anayasasının başlangıç kısmı; "*Biz Ekvator'un egemen halkı, kadın ve erkekleri*"⁹⁷ ifadesiyle başlatılarak devletin kurucu unsurlarının

91 Ömer Çaha, *Sivil Kadın (Türkiye'de Sivil Toplum ve Kadın)*, Konya, Vadi Yayınları, 1996, s. 41.

92 Vincent, *Modern Politik İdeolojiler*, s. 271.

93 Serpil Çakır, "Feminizm", *Modern Siyasal İdeolojiler*, s. 417.

94 Demokratik Kongo Cumhuriyeti'nde kadın hakları ihlalleri oldukça yüksek düzeydedir. Ülkede özellikle kadınlara yönelik tecavüz olayları bir rutin haline gelmiş durumdadır. Yapılan araştırmalara göre, ülkedeki kadınların % 12'si en az bir kez tecavüze uğramakta ve her gün 1110 (saat başına 48) kadın tecavüz saldırısıyla karşı karşıya kalmaktadır. Bkz., (Çevrimiçi) <https://www.theguardian.com/world/2011/may/12/48-women-raped-hour-congo>, 2 Nisan 2018.

95 Justin, O., Frosini, *Constitutional Preambles At a Crossroads Between Politics and Law*, Maggioli SPA, Romagna, Italy, 2012, s. 30.

96 2005 Tarihli Demokratik Kongo Anayasası'nın başlangıcı, para. 6.

97 2008 Ekvator Anayasası'nın başlangıcı, para. 1.

erkek ve kadınlar olduğu belirtilmek suretiyle kadın ve erkek eşitliği üstü örtülü bir biçimde ifade edilmiştir. 1997 tarihli Eritre Anayasası'nın başlangıç kısmında yer verilen; "... kadınların ve erkeklerin karşılıklı ... saygı, dayanışma ve eşitlik esasına dayalı bir toplum meydana getirme..."⁹⁸ ifadesiyle de kadın ve erkeklerin eşitliğine vurgu yapılmıştır. 1987 tarihli Haiti Anayasası'nın başlangıç kısmında da kadınların erkeklerle eşit haklara sahip olduğu ve kadınların temsil edilmesine yönelik tedbirlerin alınması; "*Cins eşitliği ve cinsler arası eşitliğe uygun, olması gereken şekilde kadınların ... temsilinin güvenceye alınması ...*"⁹⁹ ifadesiyle vurgulanmıştır. 1992 tarihli Mali Anayasası'nın başlangıç kısmında da kadın ve çocukların haklarının güvenceye alınacağı "... Kadınların ve çocukların haklarının ... savunma kararını ilan ederek ..." ¹⁰⁰ cümlesiyle belirtilmiştir.

Örneklerden de anlaşılacağı üzere, hem demokratikleşme ve hukuk bakımından hem de ekonomik refah düzeyi bakımından gelişmekte olan ülkelerin anayasa başlangıçlarında, kadın haklarının korunması, her alanda kadın-erkek eşitliğinin devlet güvencesine alınması ve birer vatandaş olarak kadınların, tıpkı erkekler gibi ülke yönetimine katılımının sağlanmasına yönelik vurgulamalar yapılmıştır. Bu ülkelerin geleneklerinde kadınlara yönelik kısıtlamalar ve hak ihlalleri kanaatimizce kadınlara yöne-

lik güvencelerin anayasa metinlerine ve başlangıç kısımlarına özellikle konulmasında etkili olmuştur. Bu yöntemle, ulaşılmaya çalışılan başka bir amaç, anayasaların sadece erkeklerin değil, aynı zamanda kadınların da anayasası olduğunun ve toplumun her kesiminin hak ve özgürlüklerinin güvenceye alındığına yönelik resmi taahhüdün ilan edilmesi olarak belirtilebilir.

Ekolojist (Çevreci) Başlangıçlar

Çevrecilik, çevrenin korunmasına yönelik olarak mevcut üretim sistemi içerisinde belirlenmiş ilkelere uyan ve bu konudaki çalışmaları destekleyen faaliyetler şeklinde ifade edilebilir. Doğanın korunması bağlamında çevrecilik, hemen her ideolojinin ortak bir paydası olarak kabul edilebilirse de, çevreciliği Sosyalizm veya Liberalizm gibi ideolojilere dönüştüren ve ona yeni bir kimlik kazandıran esas gelişme kuşkusuz, yeşil düşünce temelinde şekillenmeye başlayan Ekolojizm'dir.¹⁰¹ Çevrenin ve "yeşil" in korunması esasına dayanan Ekolojizm, kamusal alanda 1970'lerden beri gelişen ve tarihsel olarak yirminci yüzyılın son dönemlerine özgü bir akımdır.¹⁰² Dolayısıyla, son dönemde yapılan anayasaların başlangıç kısımları başta olmak üzere, bazı başlangıç kısımlarında çevrensel değerleri koruma hususunda yapılan vurgular dikkati çekmektedir. Doğanın ve çevresel değerlerin korunmasına yönelik güvencenin verilmesi

98 1997 Eritre Anayasası'nın başlangıcı, para. 7.

99 1987 Haiti Anayasası'nın başlangıcı, para. 8.

100 1992 Mali Anayasası'nın başlangıcı, para. 4.

101 Selim Kılıç; Nafiz Tok, "Çevrecilikte Yeni Bir Kimlik: Ekolojizm" *Akademik İncelemeler Dergisi*, C. 8, S. 2, Y. 2013, s. 226.

102 Vincent, *a.g.e.*, s. 330.

ve gelecek nesillere sağlıklı bir çevresel mirasın bırakılması için gerekli tedbirlerin alınması ile ilgili ifadelerle, modern anayasaların çoğunda, maddelerde yer verilmesinin yanı sıra, bazı anayasaların başlangıç kısımlarında da bu ifadelerin mevcut olduğu görülmektedir.

Bu anayasalardan örneğin; 1958 tarihli Fransa Anayasası'nın başlangıcında; "... 2004 Çevre Sözleşmesinde tanımlanan biçimiyle, hak ve ödevlere bağlılığını resmen ilan eder..."¹⁰³ denilmek suretiyle, 2004 tarihli Çevre Sözleşmesi'nde belirtilen hak ve ödevlerin onaylandığı ilan edilmiştir. 1991 tarihli Burkina Faso Anayasası'nın başlangıcında ise; "... Çevrenin korunmasının mutlak gereklilik olduğu bilinciyle ..." ¹⁰⁴, 2013 tarihli Fiji Anayasasının başlangıcında; "... çevremizi muhafaza etme taahhüdümüzü ilan eder..."¹⁰⁵; 1992 tarihli Mali Anayasası'nın başlangıcında da "... çevreyi korumayı güvence altına almayı üstlenerek ..." ¹⁰⁶ ifadeleriyle çevrenin korunacağı taahhüt edilmiştir. 1993 tarihli Seyşeller Anayasası'nın başlangıcında "... Kendimiz ve gelecek neslimiz için güvenli, sağlıklı ve işlevsel bir çevrenin korunmasına destek olmak için ..." ¹⁰⁷ ifadesiyle şimdiki ve gelecek

kuşaklar için sağlıklı ve yaşanabilir bir çevrenin sağlanması; 2010 tarihli Kenya Anayasasının başlangıcında da "... Bize miras kalan çevreye ve gelecek kuşakların faydalanması için onu ayakta tutma kararlılığımıza saygıyla ..." ¹⁰⁸ denilerek, geçmişten miras olarak alınan çevrenin korunması ve gelecek kuşaklara korunmuş bir biçimde bırakılmasının amaçlandığı belirtilmiştir.¹⁰⁹

Örneklerden de anlaşılacağı gibi, insan yaşamı için vazgeçilmez önemi haiz çevrenin korunmasına, gelecek nesillere yaşanabilir yaşam alanlarının miras bırakılmasını amaçlayan ifadeler, anayasa metinlerinde birer norm olarak düzenlenebileceği gibi, anayasaların dayandığı temel felsefe ve ideolojileri, ilke ve değerleri ortaya koyan başlangıç metinlerinde de ilan edilebilmektedir. Dolayısıyla bu örnekler, bir anayasa metninin sadece bireysel, siyasi, ekonomik ve sosyal hak ve özgürlükleri değil, aynı zamanda sağlıklı bir çevrede yaşama hakkını ve özgürlüğünü de güvenceye alan, insan yaşamı için hayati öneme sahip çevresel değerlerin korunmasını da amaçlayan belgeler olduğunu göstermektedir.¹¹⁰

103 1958 Fransa Anayasası'nın başlangıcı, para. 2.

104 1991 Burkina Faso Anayasası'nın başlangıcı, para. 13.

105 2013 Fiji Anayasası'nın başlangıcı, para. 9.

106 1992 Mali Anayasası'nın başlangıcı, para. 6.

107 1993 Seyşeller Anayasası'nın başlangıcı, para. 20.

108 2010 Kenya Anayasası'nın başlangıcı, para. 8.

109 Ayrıca, 2007 Karadağ Anayasası'nın başlangıcında sağlıklı çevrenin sağlanması ve doğanın korunması, 2015 Dominik Cumhuriyeti Anayasası'nın başlangıcında çevresel dengenin yönetimi, 2014 Tunus Anayasası'nın başlangıcında gelecek nesiller için güvenli bir yaşam bırakmanın ve doğal kaynakların sürdürülebilirliğini güvenceye alan sağlıklı bir çevrenin korunmasına katkı sunmanın gerekliliği belirtilmiş; 1999 Venezuela Anayasası'nın başlangıcında ise, ekolojik dengenin korunmasına vurgu yapılarak, anayasaların ekolojik dengenin korunmasına önem verdiği belirtilmiş ve halkın da bu bilince sahip olmasının sağlanması amaçlanmıştır.

110 Göl, *Anayasa Başlangıçlarının Sembolik ve Hukuki Değeri*, s. 90.

SONUÇ

Anayasaların belirli bir felsefe ve ideoloji ekseninde tasarlandığı yadsınamaz bir gerçeklik olarak karşımızda durmaktadır. Zira anayasalar son kertede politik bir varlık olan insanın elinden çıkan, onun aklının ve düşüncesinin ürünü olan metinlerdir. Dolayısıyla anayasa yapıcılarının politik fikirleri tabii olarak anayasa metinlerine ve özellikle de anayasa başlangıçlarına yansımaktadır. Bu yönüyle anayasa başlangıçları, bir anayasanın felsefesinin belirlenmesi için yapılacak sorgulamalarda veri elde etmek için ilk kaynak niteliğinde metinlerdir.

Anayasalar hukuki metinler olup hiyerarşik olarak yasalardan üstün konumda bulunmaktadır. Hukuk doktrininde anayasanın üstünlüğü olarak nitelenen bu ilke, evrensel kabul gören temel hukuk ilkelerindedir. Buna göre, yasa koyucu tarafından çıkarılacak her yasa, her durumda anayasaya ve eğer anayasanın bir parçası sayılmış ise başlangıç metnine de uygun olmak zorundadır. Bir anayasa başlangıcının, anayasanın parçası sayılması ya 1982 Türkiye Anayasası'nda (m. 176) olduğu gibi başlangıç metninin anayasaya dâhil olduğu ya da ada ülkesi Tuvalu (1986 Tuvalu Anayasası, Başlangıç bölümü, Anayasa Prensipleri, m. 1 ve Anayasa m. 13) örneğinde olduğu gibi hem anayasada hem de başlangıcın kendi içeriğinde başlangıcın anayasa metnine dâhil olduğu normatif bir hükümlerle belirtilerek sağlanabilmektedir. Fransa ve Federal Almanya gibi bazı ülke hukuklarında ise anayasada veya başlangıç metninde herhangi bir hüküm olmadığı halde, anayasaya uygunluk denetimi yapan yargı organları

tarafından başlangıç metni anayasanın bir hükmü gibi ölçü norm olarak kullanılmak suretiyle de anayasanın parçası sayılabilmektedir.

Anayasa başlangıçlarında belirli bir ideolojinin temel alınması kabul edilebilir bir olgu olsa da bu durum, anayasaya uygunluk denetimi süreçlerinde bazı olumsuz sonuçlara sebep olabilmektedir. Her şeyden önce, belirli bir ideolojiyi esas alan ve anayasa normlarına nispetle soyut ve belirsiz ifadeler içeren başlangıç metnlerinin anayasa normları ile eşit hukuki değer atfedilerek anayasaya uygunluk denetiminde ölçü norm olarak kullanılması, bu denetimi yapan yargı organlarının hukuki denetim yetkilerini aşarak yerindelik denetimi yapmalarına neden olabilmektedir. Yerindelik denetimi ise yasama ve yargı organları arasında ideolojik bir çatışmaya sebep olmakta, dahası, yasama yetkisinin demokratik hukuk devleti ilkesine uygun bir biçimde kullanılmasını güçleştirmektedir. Türk Anayasa Mahkemesi'nin verdiği norm denetimi kararlarının önemli bir kısmı incelendiğinde bu durum açık biçimde görülebilmektedir. Bu nedenle, ideolojik nitelikleri gereği, başlangıç metnlerinin anayasaya uygunluk denetiminde kullanılmalarına yol açabilecek normatif düzenlemelerden kaçınılması, hukuk devleti ve kuvvetler ayrılığı ilkeleri bakımından daha uygun bir tercih olacaktır. İkinci olarak, özellikle demokratik ilke ve usullere aykırı biçimde, askeri darbe sonucu yapılan bir anayasanın başlangıcında belirtilen bir ideolojinin, ilgili olduğu toplumun her kesimi tarafından benimsenmesi beklenmemelidir. Zira askeri darbelerin sonucu olan anayasalar, genellikle topluma rağmen yapılmakta-

dır. Bu nedenle devletin temel kurucu belgesi olan anayasaya konulan başlangıç metninin muhtevasında, ilgili olduğu toplumu ayırıştırma ve kutuplaştırma riski taşıyan ideolojik ifadeler yerine, toplumun tüm kesimlerini kuşatıcı ortak değerleri ve insan hak ve özgürlüklerini esas alan ifadelere yer verilmesi, ülkedeki siyasi ve toplumsal birliğin-bütünlüğün sağlanmasının yanı sıra, çoğulcu demokrasinin yerleşmesi ve toplumsal barışın devamlılığı bakımından da daha yerinde bir uygulama olacaktır.

KAYNAKLAR

- Akbay, Muvaffak: “Amerika Birleşik Devletleri Anayasa Metinleri”, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C.7, S.1, 1950, ss. 446-493.
- Akıllıoğlu, Tekin: “1982 Anayasası’nda Temel Hakların Genel Kuralları”, **TODAY Dergisi**, C.1, ss. 50-66.
- Aldıkaçtı, Orhan: **Anayasa Hukukumuzun Gelişmesi ve 1961 Anayasası**, 4.bs., Ankara, İÜHF Yayınları, 1984.
- Aliefendioğlu, Yılmaz: “Anayasal Normlar Hiyerarşisinin Temel Hakları Koruma İşlevi Türk Raporu”, **VIII. Avrupa Anayasa Mahkemeleri Konferansı**, Anayasa Mahkemesi Yayınları, No: 17, (edt.) 7-10 Mayıs 1990, C.II, Ankara 1990.
- Arsel, İlhan: **Türk Anayasa Hukukunun Umumi Esasları**, Ankara, Mars Mtb., C.1, 1965.
- Beau Breslin, Beau: **From Words to Worlds Exploring Constitutional Functionality**, Baltimore, The John Hopkins University Press, 2009.
- Berktaş, Fatmagül: “Liberalizm”, **19. Yüzyıldan 20. Yüzyıla Modern Siyasal İdeolojiler**, Ed. H.Birsen Örs, İstanbul, Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2014.
- Berlin, Isaiah: “İki Özgürlük Kavramı”, Çev. Mustafa Erdoğan, **Liberal Düşünce**, Yıl 12, Sayı 45 - 46, Kış -Bahar, 2007, ss. 69-83.
- Can, Osman: **Kurucu İktidar**, İstanbul, Alfa Yayınevi, 2013.
- Çağlar, Bakır: **Anayasa Bilimi: Bir Çalışma Taslağı**, İstanbul, Kardeşler Matbaası, 1989.
- Çaha, Ömer: **Sivil Kadın (Türkiye’de Sivil Toplum ve Kadın)**, Konya, Vadi Yayınları, 1996.
- Çoban, Ali Rıza: **Anayasayı Değiştirme Yetkisi (Sınırları ve Denetimi)**, Ankara, Adalet Yayınevi, 2011.
- Doğan, Mehmet D.: **Büyük Türkçe Sözlük**, Ankara, Vadi Yayınları, 2001.
- Erdoğan, Mustafa: **Anayasa Hukuku**, Ankara, Orion Yayınevi, 2011.
- Erdoğan, Mustafa: **Anayasal Demokrasi**, 8. bs., Ankara, Siyasal Yayınları, 2010.
- Eren, Abdurrahman: **Özgürlüklerin Sınırlandırılmasında Demokratik Toplum Düzeninin Gerekliliği**, İstanbul, Beta Yayınları, 2004.
- Eroğul, Cem: **Anatüzye Giriş**, 11. bs., Ankara, İmaj Yayınları, 2010.
- Erözden, Ozan: “Başlangıç ve Değiştirilemez Maddeler”, **Anayasa Kültürü; Prof. Dr. Yılmaz Aliefendioğlu’na Armağan**, Ankara Barosu Yayını, 2010.

- Frosini, O. Justin: **Constitutional Preambles At a Crossroads Between Politics and Law**, Maggioli SPA, Romagna, Italy, 2012.
- Frosini, O. Justin: “The Role of Preambles in Establishing New Trends in Latin American Constitutional Law”, (Çevrimiçi) <http://www.juridicas.unam.mx/wcc/ponencias/13/224.pdf>, s. 3, 1 Nisan 2018.
- Göl, Mevlüt: **Karşılaştırmalı Hukukta Anayasa Başlangıçlarının Sembolik ve Hukuki Değeri**, İstanbul, On İki Levha Yayınları, 2017.
- Gönenç, Levent: “Siyasi İktidar Kavramı Bağlamında Anayasa Çalışmaları İçin Bir Kavramsal Çerçeve Önerisi”, **AÜHFĐ**, Cilt 56, S.1, 2007, ss. 145-168.
- Gören, Zafer: “Anayasa Koyan Erk ve Anayasa Değişikliklerinin Sınırları”, **İTÜSB Dergisi**, Y.:8, s.16, Güz 2009, ss. 1-15.
- Gören, Zafer: **Anayasa Hukuku**, Ankara, Yetkin Yayınları, 2011.
- Gözler, Kemal Gözler: **Anayasa Normlarının Geçerliliği Sorunu**, Bursa, Ekin, 1999.
- Gözler, Kemal: **Anayasa Hukukunun Genel Esasları**, 9. bs., Bursa, Ekin Yayınları, 2017.
- Hekimoğlu, Mehmet Merdan: “Federal Almanya Anayasası’nın Başlangıç Kısımına Karşılaştırmalı Hukuk Açısından Bir Bakış **Bahçeşehir Üniversitesi Hukuk Fakültesi Kazancı Hukuk Araştırmaları Dergisi**, S. 69-70, Mayıs-Haziran 2010, ss. 119-130.
- Işıқтаç, Yasemin: Anayasanın İdeolojisi ve Başlangıç Bölümü İlişkisi, Sosyolojinin Yaşama Dansı, **Prof. Dr. Birsen Gökçe’ye Armağan**, s. 533-545.
- Kılıç, Selim; Tok, Nafiz: “Çevrecilikte Yeni Bir Kimlik: Ekolojizm” **Akademik İncelemeler Dergisi**, C. 8, S. 2, Y. 2013, ss. 223-250.
- Kubalı, H. Nail: **Anayasa Hukuku Dersleri**, İstanbul, İÜHF Yayınları, 1971.
- Orgad, Liav : “The Preamble in Constitutional Interpretation”, **International Journal of Constitutional Law, I-CON**, (2010), Vol. 8 No. 4, 714–738.
- Özbudun, Ergun: **Türk Anayasa Hukuku**, 17.bs., Ankara, Yetkin Yayınları, 2017.
- Platon: **Yasalar**, Çev. Candan Şentuna; Saffet Babür, İstanbul, Kabalıcı Yayınevi, 2012, s. 183-184.
- Renan, Ernest: **Ulus Nedir?**, Çev. Gökçe Yavaş, İstanbul, Pinhan Yayınları, 2016.
- Rumpf, Cristian: **Türk Anayasa Hukukuna Giriş**, Çev. Burak Oder, Ankara, yy., 1995.
- Roach, Kent: “The Uses and Audiences of Preambles in Legislation”, **Mcgill Law Journal**, Vol. 47, 2001, s. 138-140; Orgad, “The Preamble in Constitutional Interpretation”, ss. 722.
- Soysal, Mümtaz: **Anayasaya Giriş**, 3. bs., Ankara, İmge Kitabevi, 2011.
- Şentop, Mustafa: “Anayasa’nın İdeolojisi Kemalizm mi?” (Çevrimiçi) <http://www.anlayis.net/makaleGoster.aspx?dergiid=52&makaleid=658>, 1 Nisan 2018.
- Tanör, Bülent; Yüzbaşıoğlu, Necmi: **1982 Anayasasına Göre Türk Anayasa Hukuku**, İstanbul, 13. bs., Beta Yayınları, 2013.
- Teziç, Erdoğan: **Anayasa Hukuku**, 21. bs., İstanbul, Beta Yayınları, 2017.

- Tunaya, Tarık Zafer: **Siyasal Kurumlar ve Anayasa Hukuku**, İstanbul, Ekin Yayınları, 1982.
- Turhan, Mehmet: “Anayasa ve Anayasacılık”, **TODAİE Dergisi**, C.3, S. 27, 1994, ss. 4-12.
- Turhan, Mehmet: “Anayasaya Aykırı Anayasa Değişiklikleri”, **AÜHF Dergisi**, C.33, S.1, Y.:1976, ss. 63-104.
- Vincent, Andrew: **Modern Politik İdeolojiler**, Çev. Arzu Tüfekçi, İstanbul, Paradigma Yayınları, 2006.
- Voermans, Wim; Stremmer, Maarten; Cliteur, Paul: **Constitutional Preambles A Comparative Analysis**, Cheltenham UK, Edward Elgar Publishing, 2017.
- Wacks, Raymond: **Hukuk Felsefesine Kısa Bir Giriş**, (Çev. Engin Arıkan), İstanbul, Tekin Yayınları, 2013.
- Wheare, K.C.: **Modern Anayasalar**, İstanbul (Çev. Mehmet Turan), Değişim Yayınları, 1984.
- Wolfgang, Graf Vitzthum: “Anayasanın Şekli, Dili ve Üslubu”, **Anayasa Teorisi**, ed. Otto Depenheuer; Cristoph Granberwarter, Çev. Elif Eren Koç, Ankara, Lale Yayınları, 2014.
- Yayla, Atilla: **Siyaset Teorisine Giriş**, 5. bs., İstanbul, Kesit Yayınları, 2012.
- Yayla, Atilla: “Anayasacılık, Anayasal Demokrasi ve İdeolojiler”, **Liberal Düşünce Dergisi**, S.66, Bahar, 2012, s. 13-22.
- Yüzbaşıoğlu, Necmi: **Türk Anayasa Yargısında Anayasallık Bloku**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Basımevi, 1993.